

عنوان اثر: بنیادهای نظریه اجتماعی
مؤلف / مترجم: جیمز کلمن / منوچهر صبوری
ناشر / سال نشر: نشر نی / ۱۳۷۷

معرفی، نقد و بررسی

جیمز ساموئل کلمن، نظریه‌پرداز، پژوهشگر، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه‌های امریکا و جامعه‌شناس برجسته نسل خود بود. او در زمینه‌های گوناگونی مانند: رفتار جمعی، ستیزه‌اجتماعی، سازمان اجتماعی مدرسه، نظریه مبادله اجتماعی، نظریه شبکه اجتماعی، ساختار اجتماعی و نظریه انتخاب عقلانی به مطالعه و پژوهش پرداخته است و کتاب‌ها و مقالات بسیاری در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، مسائل جوانان، جامعه‌شناسی پزشکی، جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه و روش‌های علوم اجتماعی و کاربرد مدل‌های ریاضی در جامعه‌شناسی نوشته است.

کار بزرگ او، کتاب بنیادهای نظریه اجتماعی حاصل سال‌ها کوشش و تلاش فکری اوست. وی در این کتاب، به ویژه به روابط متقابل میان کنترل کنشگران بر رویدادها و منافع آنها در آن رویدادها دارند و مفاهیم ارزش و قدرت ناشی از آن توجه زیادی نشان داده است. همچنین یکی از مسائل اساسی که در این کتاب مطرح می‌شود، نظریه انتخاب عقلانی است که در تبیین رفتارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و رفتارهای دیگر به کار گرفته می‌شود.

این کتاب را نخستین بار در سال ۱۹۹۰ دانشگاه هاروارد منتشر کرد و هم‌اکنون از آثار کلاسیک در علوم اجتماعی است. در این کتاب، نظریه‌پردازی اندیشمندانه را با مثال‌های معمول و متعارف رفتار اجتماعی در هم آمیخته است و نظریه خود را هم به شیوه توصیفی و هم به زبان ریاضی مطرح کرده است تا بسیاری از خوانندگان علاقه‌مند نیز که آشنایی کافی با ریاضیات ندارند، از آن بهره‌گیرند و کسانی را نیز که بیان صوری و دقیق‌تر را ترجیح می‌دهند، جلب کند. این کتاب، بخش‌های اول و دوم کتاب اصلی است که چاپ دوم کتاب در سال ۱۹۹۴ را منوچهر صبوری در سال ۱۳۷۷ به فارسی ترجمه کرده و انتشارات «نی» آن را به چاپ رسانده است.

سایر آثار مشابه:

بررسی شکلی

به علت در دسترس نبودن متن اصلی، نمی‌توان روانی و رسایی آن را ارزیابی کرد. اما، به نظر می‌رسد، شیوه نگارش نویسنده، علی‌رغم پیچیدگی تحلیل‌ها و عمق بالای مطالب، روان و رسا باشد. متن ترجمه نیز شیوا و تا حد زیادی یکدست می‌باشد. البته اشکالات جزئی در ترجمه کتاب دیده می‌شود. مانند: صفحه ۲۱۳، سطر هفتم که جمله ناقص است، جمله آخر صفحه ۲۱۹ و سطر نهم در صفحه ۲۲۱، نارسا است.

قواعد ویرایش و نگارش، در آن خوب رعایت شده است. پاره‌ای از موارد، مانند: کاربرد علامت «،» و «.» و حرف عطف «و»؛ اشتباه حروف نگاری؛ عدم استفاده از علامت «.» در مواقع لازم، در کتاب دیده می‌شوند که می‌تواند در چاپ‌های بعدی اصلاح شوند. مانند: صفحه ۱۳، سطر چهارم و پنجم؛ صفحه ۱۸۷، سطر یازدهم، دوازدهم و سطر آخر از علامت «،» و حرف عطف «و» همزمان استفاده شده است (این مورد در بیشتر صفحات کتاب دیده می‌شود)؛ صفحه ۱۴، سطر دهم و سیزدهم بعد از کلمات: «تبیین» و «آنها» نیاز به کاما دارد؛ صفحه ۱۸۷، در زیرنویس، exchange به درستی تایپ نشده است.

از لحاظ حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی در حد عالی است. تناسب قلم به - کار رفته در متن، تیترها و زیرنویس رعایت شده است. فاصله بین خطوط، اندازه در نظر گرفته شده برای حاشیه پایین صفحه و فونت قلم به کار رفته در متن، و صحافی کتاب مناسب است. اما کاغذ استفاده شده نامرغوب (گاهی) می‌باشد و طرح جلد، متناسب با محتوای کتاب انتخاب شده است.

بررسی محتوایی

از آنجایی که جیمز کلنن در سطح بسیار بالایی از نظریه‌پردازی و تحلیل نظریه قرار دارد و در حوزه‌هایی همچون اقتصاد، تخصص و تحقیقات فراوانی دارد، نه تنها از واژه‌های جامعه‌شناختی، بلکه از اصطلاحات سایر رشته‌ها، به ویژه اقتصاد، درست، به‌جا و خوب استفاده کرده است. به عبارت دیگر، کاربرد

بنیادهای نظریه اجتماعی ۴۵

اصطلاحات تخصصی و مفاهیم در سطح بسیار بالا است و می‌تواند برای نویسندگان و اصحاب این رشته الگو و نمونه تلقی شود.

کار معادل‌سازی به خوبی و با دقت انجام شده است. علی‌رغم این که مترجم محترم متخصص اقتصاد نیستند اما برای اصطلاحات بسیار متنوع و کم و بیش نامأنوس با ادبیات معمول جامعه‌شناسی از معادل‌هایی رایج، قابل فهم و رسا استفاده کرده است. اگر چه، در برخی موارد، پاره‌ای اشکالات دیده می‌شود، مانند: «فرانزیه» در صفحه ۱۳؛ «انطباق مضاعف نیازها» در صفحه ۱۸۷؛ «مبادله کوشش» و «مبادله توجه» در صفحه ۲۱۳ که معادل لاتین ندارند.

از آنجایی که این اثر منبع درسی نیست، از ابزارهایی چون: تمرین، آزمون، نقشه و ... استفاده نشده است. اما با توجه به تسلط و تخصص نویسنده محترم بر ادبیات نظری اقتصاد و حوزه تحلیل اجتماعی و پژوهش جامعه‌شناختی، برای تفهیم مطالب از ابزارهایی همچون موارد زیر استفاده کرده است: جدول، نمودار، ارائه آمار و استناد به تحقیقات دیگر، طرح سوال، تمهید بحث مقدماتی و زمینه‌چینی و بسط موضوع به خوبی و کوشش برای نتیجه‌گیری در پاراگراف‌های پایانی فصول

کتاب در نوع خود، اثری بی‌نظیر می‌باشد که بنیادهای تحلیل نظریه اجتماعی را بیان می‌کند و علی‌رغم اینکه کل کتاب ترجمه نشده، مشخص است که این اثر در محدوده هدفی که دنبال می‌کند، بسیار جامع است.

آن بخش از کتاب اصلی که ترجمه شده است (پیشگفتار، بخش مقدماتی و فصل اول و دوم) موضوع‌های مطرح شده با فهرست مطالب و عنوان کتاب تناسب کامل دارد. البته، اگر عنوان کتاب «بنیادهای تحلیل نظریه اجتماعی» یا «بنیادهای تحلیلی نظریه اجتماعی» ترجمه شود، تناسب محتوا با عنوان کامل‌تر خواهد بود.

این کتاب را نمی‌توان به طور مستقیم به عنوان منبع اصلی درس خاصی پیشنهاد کرد، به ویژه با توجه به اینکه کامل ترجمه نشده است. اما در دروس «نظریه‌ها و بینش‌های جامعه‌شناسی» و «روش تحقیق (۱)» در مقطع تحصیلات تکمیلی برای یک منبع مرجع کاربرد دارد. همچنین بخش‌هایی از آن

برای تدریس برخی مباحث مانند: بحث سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی و کار پژوهشی دانشجویان بسیار مناسب است.

کتاب حاصل سال‌ها زحمت و تلاش جیمز کلنن است. پیشگفتار نویسنده و تشکر و قدردانی وی از همکاران و دوستانش نشان می‌دهد، این کار بر پایه سرمایه اجتماعی قابل توجه، همکاری‌ها، مشاوره گرفتن‌ها و نظارت‌های کارشناسانه در طول بیست سال زحمت استوار است. این اثر که متعلق به دهه ۹۰ می‌باشد، آمار، اطلاعات و تحلیل‌های بسیار نو و ارزنده دارد و از نظر روزآمدی در سطح بسیار مطلوب و بالایی قرار دارد.

ایده اصلی کتاب نوآورانه است و در تمام قسمت‌های کتاب، نوآوری‌های زیادی موج می‌زند. از جمله موارد زیر:

- توضیح بنیان‌های شکل‌گیری و تحلیل نظریه اجتماعی
- بیان مشکلات تحلیل ساختارها و نظام‌های کنشی با توجه به شیوه‌های پژوهشی ما که عمدتاً فردگرا و فرد محور است. به بیان بهتر، روش‌شناسی ما در سطح کمی و کیفی، مثبت‌گرایانه، مردم‌شناختی، حتی با روش مشاهده مشارکتی و امثال آن در نهایت داده‌هایی را درباره افراد یا از درون افراد به ما می‌دهد؛ در حالی که تحلیل‌های جامعه‌شناختی و نظریه اجتماعی در پی تحلیل نظام‌های کنش و ساختارها و نظم‌های بزرگتری است که افراد در درون آنها کار می‌کنند و به آنها شکل داده‌اند. حال این عدم تناسب را چگونه باید حل کرد.

- فرم‌بندی و ساختار کتاب
- به خدمت گرفتن زبان ریاضی یا زبان برگرفته از ادبیات نظری اقتصاد و مفاهیم مربوط به این حوزه برای توضیح دادن روابط اجتماعی و نظام‌های کنش اجتماعی. پیوند برقرار کردن میان نظام مبادلاتی بازار و نظام مبادلاتی کلاس

- طرح بحث اعتماد اجتماعی و صور گوناگون سرمایه اجتماعی و انسانی
- نظم منطقی و انسجام مطالب در هر فصل و کل اثر در سطح عالی است. کتاب پس از پیشگفتار مترجم و نویسنده با بخش مقدماتی، که مبنای کار

بنیادهای نظریه اجتماعی ۴۷

است، آغاز می‌شود. بخش اول کتاب، در مطالعه کنش، داده‌ها و عناصر نظری اولیه را فراهم می‌کند و بخش دوم به تحلیل نظام‌های کنش اختصاص می‌یابد. به علاوه، هر فصل از یک طرح مسئله و موضوع شروع می‌شود و با ذکر مثال‌ها و نمونه‌هایی از تحقیقات و پژوهش‌ها بسط پیدا می‌کند و سرانجام به یک نتیجه‌گیری ختم می‌شود که سنگ بنایی برای فصل بعدی است. در آخرین فصل، (بخش دوم کتاب) که جان کلام کلمن است، بحث سرمایه اجتماعی، انواع آن و تحدیدهای که برای آن وجود دارد، طرح می‌شود.

علی‌رغم اینکه کتاب فاقد فهرست منابع است، اما ارجاعات داخل متن نشان می‌دهد که نویسنده از سایر منابع استفاده کرده است.

دقت در استنادات و ارجاعات اثر بسیار عالی است. در متن کتاب، هر جا که از مأخذی مستقیم یا غیرمستقیم استفاده شده، به مشخصات منبع مزبور ارجاع داده شده است.

جهت‌گیری نویسنده آکادمیک، محققانه و کاملاً دقیق است. نوعی جهت‌گیری تحلیل اقتصادی، نظریه مبادله و انتخاب عقلانی که با نظریه مبادله، بینش‌ها، توضیحات و پژوهش‌های اقتصادی سازگار است در کتاب دیده می‌شود. در ظاهر امر، این کتاب با ماهیت نظری و بحثی که راجع به بنیادهای نظریه اجتماعی دارد، هیچ نسبتی با فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و مسایل مربوط به نظام جمهوری اسلامی ایران پیدا نمی‌کند. اما، در واقع، ارتباطات بسیار عمیق و تنگاتنگی دارد: از یک جهت تمهید و گسترش شناخت ما درباره جامعه، عمل انسان و نظام‌های کنش که این شناخت می‌تواند هم در مقام فهم و هم در مقام عمل در راستای تأکید ارزش‌های اسلامی بر شناخت و عمل بهتر قرار گیرد و در خدمت ارزش حقیقت‌یابی و کار درست باشد از جهات دیگر، در قسمت‌هایی که درباره سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تولید و نقش هنجارها و ضرورت حفظ روابط سالم بحث می‌کند، کاملاً با ارزش‌هایی که فرهنگ اسلامی تبلیغ می‌کند در بحث: صلۀ رحم، مشارکت‌ها، همبستگی‌ها و کمک‌های اجتماعی، از بین بردن ظن و گمان، شک و تردید، تجسس در کار یکدیگر و زمینه‌سازی روابط سالم و مبتنی بر اعتماد اجتماعی می‌تواند همسویی‌های خوبی داشته باشد.

نه تنها ابعاد مخرب سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ندارد، بلکه می‌تواند در جهت شناخت و عمل بهتر بسیار ارزشمند باشد. همچنین با روشن کردن نظام‌های مبادلاتی و نشان دادن اینکه روابط اجتماعی مثل: نظام‌های مبادله‌ای پولی یا بازار مبتنی بر اعتماد، شکل دادن به هنجارها، تعهدات متقابل و انتظارات و تقویت سرمایه اجتماعی است، جنبه‌هایی از بنیادهای روابط اجتماعی را توضیح می‌دهد که به عنوان ارزش‌های مطلوب در فرهنگ اسلامی بر آنها تکیه شده است و از این جهت می‌تواند بسیار سازنده و مفید باشد.

ترجمه صورت گرفته بسیار روان، رسا و اغلب متن یکدست است. اگرچه، در پاره‌ای موارد، عباراتی مبهم، اصطلاحاتی که معادل‌گذاری نشده یا از معادل مناسبی استفاده نشده در کتاب دیده می‌شود که نسبت به این حجم از اثر، بعید نیست. اما از آنجایی که کل اثر ترجمه نشده و برای این کار از سوی مترجم، دلیلی ذکر نشده، همچنین درباره سایر بخش‌های کتاب اصلی توضیح، شرح مختصر یا چکیده‌ای در اختیار خواننده قرار داده نشده است، امانت‌داری کامل رعایت نشده است.

با توجه به پیشگفتار، معادل‌گذاری‌های مناسب و ترجمه خوب و روان مترجم، می‌توان گفت تا حدودی به اصول ترجمه توجه شده است. اما به دلیل اینکه کتاب اصلی کامل ترجمه نشده است، این اثر فاقد واژه‌نامه، فهرست منابع، اعلام و موضوعی است.

پیشنهادها

با توجه به اهمیت این اثر، توصیه می‌شود: کل کتاب ترجمه شود یا در چاپ‌های بعدی توضیح، شرح مختصر، چکیده یا فهرستی از سایر فصول کتاب اصلی در اختیار خوانندگان فارسی زبان قرار بگیرد. همچنین، علاوه بر ویراستاری ادبی و تخصصی، برای کتاب واژه‌نامه، کتاب‌نامه و فهرست اعلام و موضوعی تهیه شود.